

УДК 7.012:070(477.87)

Поліха Л. Я.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Закарпатський художній інститут

РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ КЛАСИЦИЗМУ ТА РЕАЛІЗМУ В ДИЗАЙНІ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ЗАКАРПАТТЯ 1919–1944 РР.

Поліха Л. Я. Репрезентативність класицизму та реалізму в дизайні періодичних видань Закарпаття 1919–1944 рр. На основі аналізу періодичних видань початку ХХ ст. у статті виявляються характерні риси та особливості класицизму та реалізму в друкованих медіа Закарпаття. Будучи найзахіднішим регіоном українських земель, Закарпаття відчувало великий вплив європейської культури, у тому числі і щодо дизайну ЗМІ. Найяскравіше цей вплив виявився в Австро-Угорську добу (1867–1918 рр.) і Чехословацький період (1919–1939 рр.). Традиційність дизайну закарпатських медіа виражена у стилістичній прихильності до класицизму та реалізму. Така особливість дизайну крайових медіа певним чином віддзеркалюють процеси творення закарпатської школи живопису, яка поєднувала декоративність та реалізм, а згодом увібрала риси і традиції європейської колористики та формотворення.

Ключові слова: стиль, класицизм, реалізм, графічний дизайн, періодичні видання, Закарпаття.

Поліха Л. Я. Репрезентативность классицизма и реализма в дизайне периодических изданий Закарпатья 1919–1944 гг. На основе анализа периодических изданий начала ХХ в. в статье выявляются характерные черты и особенности классицизма и реализма в печатных медиа Закарпатья. Будучи самым западным регионом украинских земель, Закарпатья испытывало большое влияние европейской культуры, в том числе и в отношении дизайна СМИ. Самым ярким это влияние было в Австро-Венгерский (1867–1918 гг.) и Чехословацкий периоды (1919–1939 гг.). Традиционность дизайна закарпатских медиа выражена в стилистической приверженности к классицизму и реализму. Такая особенность дизайна краевых медиа определенным образом отображает процессы создания закарпатской школы живописи, сочетающей декоративность и реализм, а немного позже черты и традиции европейской колористики и формобразования.

Ключевые слова: стиль, классицизм, реализм, графический дизайн, периодические издания, Закарпатья.

Polikha L. Representation of classicism and realism in design of Transcarpathian periodicals of 1919–1944. The article based on the analysis of periodicals at the beginning XX century reveals distinctive features and specifics of classicism and realism in printed media of Transcarpathian region. Being the most western part of Ukraine, Transcarpathian region was greatly influenced by European culture, and the design of its mass media in particular. This influence was especially vivid and strong at the times of Austria-Hungary (1867–1918) and during Czechoslovakian period (1919–1939). Traditionalism of Transcarpathian media is expressed by its stylistic adherence to classicism and realism. This specific feature of local media design in a certain way reflects the process of Transcarpathian painting school development which used to combine decorative effects with realism, and afterwards absorbed traits and traditions of the European coloristics and form-building.

Keywords: style, classicism and realism graphic design, periodicals, Transcarpathian.

Постановка проблеми. Початок ХХ століття став унікальний тим, що в мистецтві виникають та трансформуються дуже багато різних напрямків (еклектика, «мистецтво і ремесло», плакатистиль, де-стайл, дадаїзм, функціоналізм, стрім-лайн та ін.), течій (футуризм, сюрреалізм, експресіонізм, супрематизм, фотоекспресіонізм та ін.) та стилів (класицизм, модерн, реалізм, конструктивізм, ар-деко та ін.). Проблема порушена у статті, полягає у виявленні стилістичних процесів у графічному дизайні ЗМІ України початку ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Історія журнального дизайну» російської дослідниці О. Рожнової — це єдина книга на пострадянському просторі, присвячена стильовим процесам у графічному дизайні періодичних видань, зокрема журналу. Авторка лаконічно і точно, на основі багатого ілюстративного матеріалу показала розвиток журнальної форми. Значно більше інформації можна почерпнути з літератури, присвяченої загальній історії графічного дизайну [2]. Зокрема, книга С. Серова «Стиль в графічному дизайні. 60–70 роки» досліджує проблеми стилю на прикладі робіт радянських дизайнерів і майстрів зі східної Європи [3]. Серед англійських джерел варто відзначити «Graphic Style. From Victorian to Post-Modern» Стівена Хеллера та Сеймура Куоста (1988) [7] і «Graphic Design. A Concise History» Річарда Холліса (2001) [8]. Питанням сучасного графічного дизайну присвячені також окремі статті в журналі [кАк] [1; 4; 5].

Цілі статті. На основі ілюстративного матеріалу, показати особливості класицизму та реалізму в закарпатській періодиці.

Зв'язок роботи з важливим науковими або практичними завданнями. Статтю написано відповідно до плану комплексної наукової теми відділення журналістики Ужгородського національного університету «Становлення української національної преси: проблеми історії, мови та теоретико-прак-

тичної новачі» зокрема, з її підрозділом «Дизайн друкованих ЗМІ», а також узгоджується з науковою темою Закарпатського художнього інституту «Розвиток станкової та книжкової графіки в контексті закарпатської художньої школи».

Виклад основних результатів дослідження.

Класицизм — художній стиль та естетичний напрям у європейському мистецтві XVII–XIX століть, деякі принципи якого були закладені в ідеях великого теоретика Відродження Л. Б. Альберті ще у XV столітті. Ясність, логічність, врівноваженість і гармонія є основними характеристиками творів класицизму. Головне завдання цього стилю полягає в тому, щоб на прикладі ідеальних прототипів з античного світу просвітити й настановити людину. Внаслідок негативних соціально-політичних умов, а саме територіального поділу нашої країни (час Руїни), класицизм в Україні виникає пізніше, ніж у незалежних державах Європи. Та все ж в українській культурі залишилися зразки класицизму в архітектурі, живописі, музиці, літературі тощо.

Можливо, саме з огляду на призначення і характерні особливості стилю (прості композиційні рішення, мінімальний набір шрифтів, строгість в організації, урівноваженість, простота і гармонійність, обмежена орнаментика, переважно центрово-осьове вирівнювання елементів) класицизм був поширений здебільшого у наукових та просвітницьких виданнях Закарпаття: «Народная библиотека» (1926) (Рис. 1), «Учитель» (1927), «Право» (1938) (Рис. 2), «Календар на 1940 високосный годъ» (Рис. 3), «Літературна неділя» (1943) (Рис. 4) та ін.

Зразки обкладинок часописів «Учитель», «Право» та «Календар на 1940 високосный годъ» схожі за симетричністю композиції, набором шрифтів і розташуванням декоративних лінійок. Шрифт, обраний для назв цих видань, належить до групи антиквених, що характеризуються невеликим контрастом вертикальних та горизонтальних елементів і наявністю засічок. Мінімальний декоративний прийом — це наявність подвійних (потрійних) лінійок.

У композиційному вирішенні обкладинок видань «Народная библиотека» та «Літературна неділя» теж задіяно мінімальний набір елементів. У класицистичне виконання трохи не вписується основний шрифт Герольд (яким набрано назву видання), адже він належить до епохи модерну (автор Хайнц Хоффман, 1901 р.), а в дизайні класицистичних зразків здебільшого використовували шрифти антиквеної групи. Крім цього, у часописі «Народная библиотека» слово «ВЫПУСКЪ 19» несподівано вирівняне управо (Рис. 1). Та на загал центрове осьове вирівнювання, додаткові шрифти, якими оформлено календарні дані, зміст і належність часопису («Издание культурно-просветительн. общества имени Александра Духновича въ Ужгородъ»), декоративний елемент підпорядковані законам

класицизму, що передбачає симетрію, простоту і строгість.

Традиції *реалізму* сягають ще епохи Відродження, у часи Просвітництва проявляються як «просвітницький реалізм» та як «власне реалізм» знову знаходять своє застосування в 30-х рр. XIX століття. Загальна доступність і зрозумілість мистецьких засобів цього стилю актуальні й донині. Реалізм сповідував необхідність правдивого відображення дійсності. Для України як для пострадянської держави відоме також поняття «соціалістичний реалізм». Для цього виду реалізму на початковому етапі в образотворчому мистецтві характерними були ілюстрування індустріалізації та колективізації, згодом домінував патріотичний плакат і сатирична карикатура тощо.

Основними рисами реалізму в графічному дизайні ЗМІ є: використання фотографій або ілюстрацій з максимально реалістичними зображеннями, мінімальний шрифтовий набір, різноманітні рамки та паспарту.

Фотографія як самостійний вид мистецтва почала стверджуватися досить швидко після її винайдення. На відміну від книжкового дизайну, застосування фотографії в періодичних виданнях набуло великого поширення. Оперативність та достовірність зробили світлину важливою складовою газет і журналів упродовж усього подальшого розвитку ЗМІ. Відомий фахівець із фотожурналістики Ю. Шаповал пише: «Фотографія, завдяки своїй техніці, стала принципово новим видом зображення. Тоді як у різних видах образотворчого мистецтва (скульптурі, живописові, графіці) творчою матеріальною силою є рука, що реалізує в матеріалі побачене й осмислене художником, з процесу фотографічного відображення, тобто з процесу перенесення на плівку відрізка предметного простору, схопленого об'єктивом, рука як творчий елемент виключена. Художник не прив'язаний технікою свого мистецтва до об'єкта зображення так, як фоторепортер. Він може вільно інтерпретувати простір і форму згідно з баченням, уявленням чи творчим методом. Фотоапарат документально відтворює те, що потрапляє в поле зору об'єктива, він завжди вірний натурі, і ця його особливість виступає як закономірність» [6: 5].

Серед стилів, які активно використовували фотографію як стилетвірний елемент, є реалізм. Основні риси цього стилю у графічному дизайні періодики Закарпаття виявляються у часописах «Народный календарь» (1927) (Рис. 5), «Наш родный край» (1928) (Рис. 6), «Календар Просвіта» (1931) (Рис. 7), «Земледільській календарь» (1935) (Рис. 8), «Календар на 1938 рік» (Рис. 9), «Наш календарь» (1941) (Рис. 10), «Русській календарь» (1942) (Рис. 11) «Молодая Русь» (1931) (Рис. 12) тощо. Варто наголосити, що світлина на обкладинках названих журналів має не тільки естетичне наповнення, а й інформаційне навантаження. Так, у

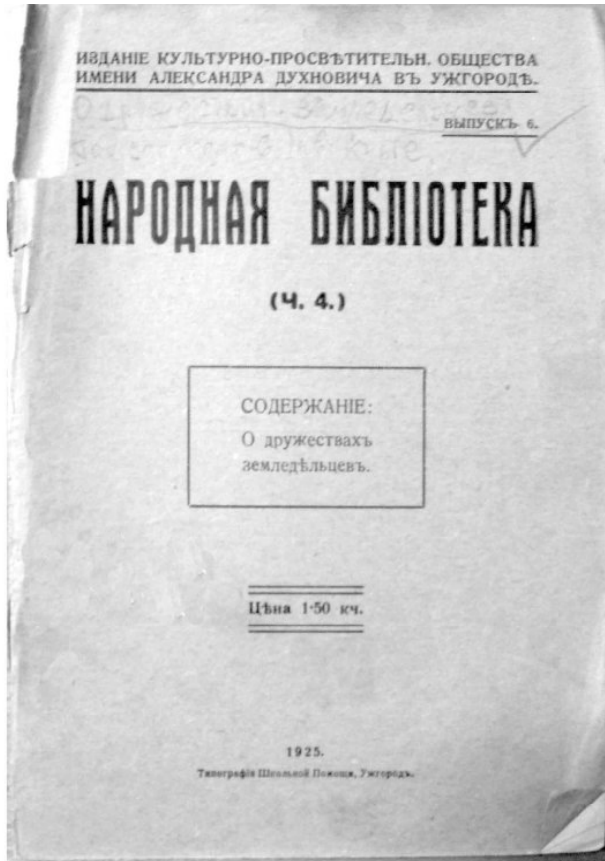

Рис. 1. «Народная библиотека», 1925, выпускъ 6 (Ч.4).

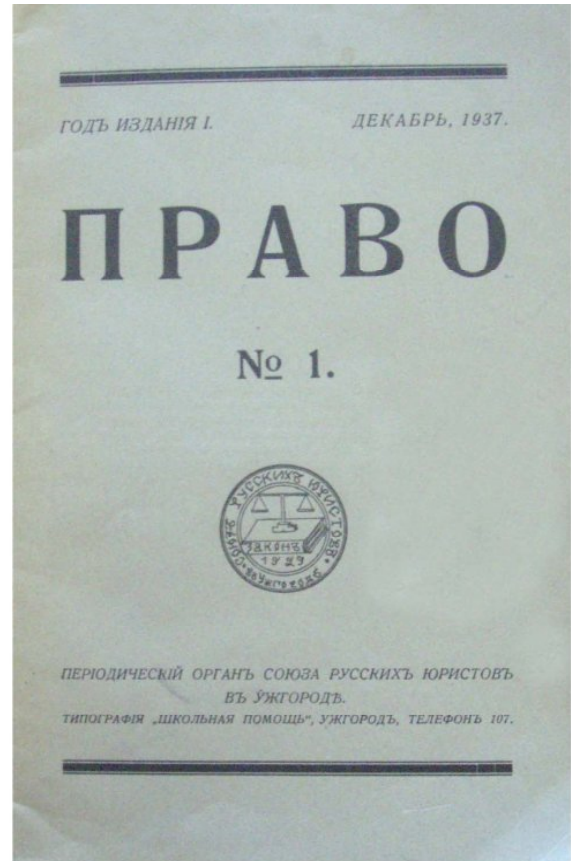

Рис. 2. «Право», 1937, декабрь, годъ изданія I, № 1.

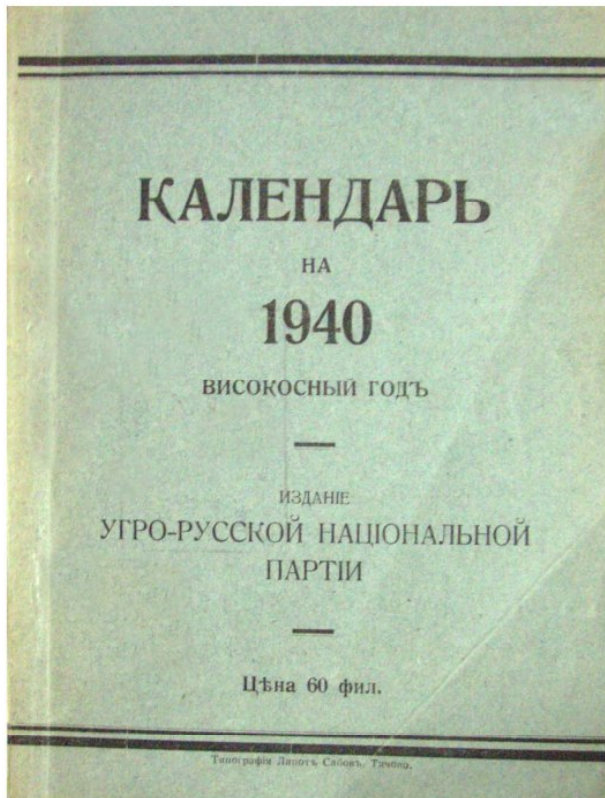

Рис. 3. «Календарь на 1940 високосный годъ», 1940.

Рис. 4. «Литературна недѣля», 1943, юлія, 15, рочникъ III, число 14.

Рис. 5. «Народный календарь на 1927 годъ», 1927 г.

Рис. 6. «Наш родный край», 1928 г., рочник VI, число 5.

Рис. 7. «Календар «Просвѣта», 1931 р.

Рис. 8. «Земледѣльскій календарь на годъ 1935», 1934 г.

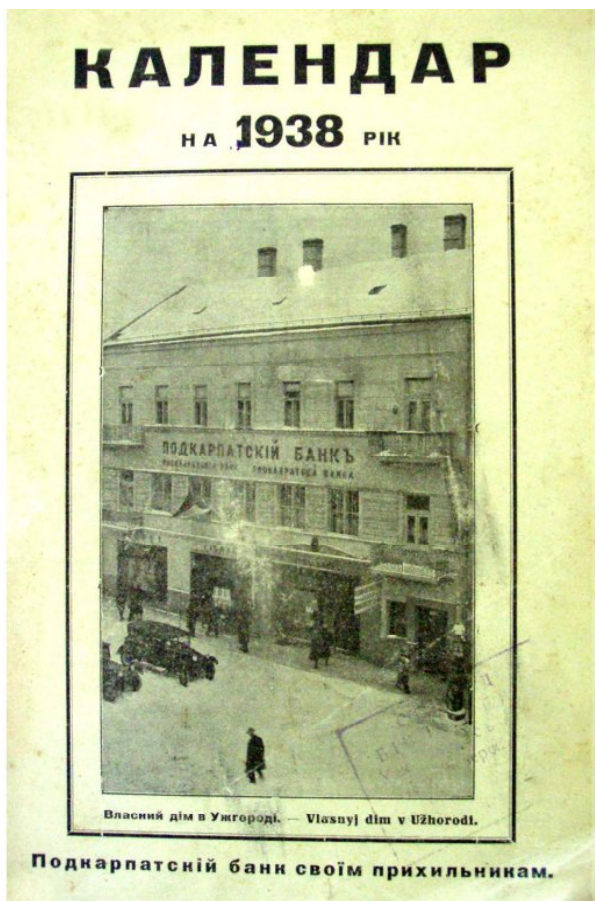

Рис. 9. «Календар на 1938 рік» 1938 р.

Рис. 10. «Нашъ календаръ на годъ 1941» 1941 г.

Рис. 11. «Русскій календаръ на 1942 годъ», 1942 г.

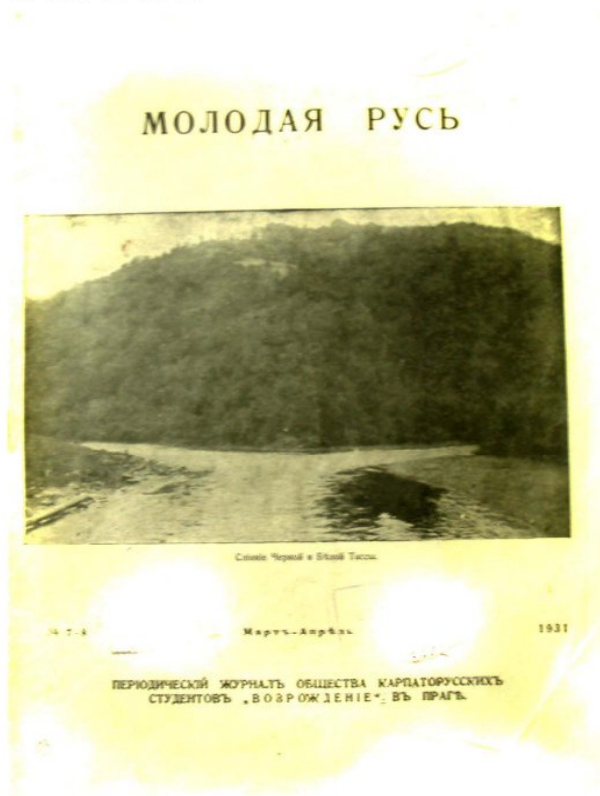

Рис. 12. «Молодая Русь», 1931 г., мартъ — апрѣль, № 7-8.

більшості видань фотографії мають підпис, який коментує зміст зображення. Серед представлених жанрів фотожурналістики є фоторепортажі, фото-портрети, фотопейзажі та ін. Щодо розмірів і розташування фото, то, як правило, світлина займає третину площі й здебільшого вирівняна по центру композиції. Крім цього, при подачі фотоілюстрацій активно використовувалися рамки різних типів. Оскільки технічно фотографія має прямокутну форму, то остання здебільшого і зберігається при відтворенні світлини у пресі. Але трапляються й винятки. До прикладу, у зразку «Календаря Просвіти» (1931) обкладинка вміщує дві світлини: на верхній, як засвідчує підпис, «З'їзд Просвіти 26.VI.1930» (прямокутна форма), а на нижній фотографії — груповий портрет, на якому зверху зроблено вирізку по силуету зображених людей (Рис. 7). У названих виданнях текстова й ілюстративна частини, доповнюючи одна одну, взаємопідпорядковані загальній композиції.

Висновки. Наявність зразків класицизму в дизайні сторінок часописів досліджуваного періоду пояснюється поверненням стилістичних захоплень попередніх періодів (що є своєрідною закономірністю процесів розвитку мистецтва і дизайну), а також лаконічністю, зрозумілістю, простою вишуканістю та популярністю цього стилю, який у закарпатських виданнях не має особливої специфіки вияву порівняно зі світовими зразками. Класицизм періодики краю найбільш послідовний у дотриманні стилістичних вимог: прості композиційні рішення, мінімальний набір шрифтів, обмежена орнаментика, здебільшого центрово-осьове вирівнювання елементів.

Доволі несміливе (на третину площі) використання фотографій у дизайні обкладинок Закарпаття початку ХХ століття згодом стане чи не основним елементом у формуванні зовнішнього вигляду журналів (календарів). Світлина буде складовою різних стилів, хоча в реалізмі вона почала розвиватися як головний елемент. У західних зразках майже повні фотографії захоплюють і привертають увагу, а світлини, в яких закладено рух, у дизайні закарпатських обкладинок дещо втрачають цю властивість через малий розмір фотографічних зображень та велику кількість рамок, що замикають простір. Фотографія стає закладеним у композицію елементом, котрий не міняє напрямку, не привносить динаміку, а лише слугує графічною плямою та носієм інформації.

Перспективи подальших досліджень.

Перспективи наукових пошуків вбачаємо у напрямку розширення хронологічних рамок і територіальних меж, адже стилістична характеристика дизайну журналів та календарів Закарпаття може слугувати основою для розгляду історії медіадизайну інших регіонів.

Література:

1. Лаврентьев А. Н. Квинтессенция ар-деко [Електронний ресурс] / Александр Николаевич Лаврентьев — Режим доступу: <http://kak.ru/columns/stengaz/a5178/i/banners/45-46/45-46.swf>.
2. Рожнова О. И. История журнального дизайна / Ольга Игоревна Рожнова — М.: ИД «Университетская книга», 2009. — 272 с.
3. Серов С. И. Стил в графическом дизайне. 60–80-е гг. / Сергей Иванович Серов — М.: ВНИИТЭ, 1991. — 119 с.
4. Серов С. И. На новой волне [Електронний ресурс] / Сергей Иванович Серов — Режим доступу: <http://kak.ru/columns/serov/a2861/>.
5. Серов С. И. Свет постмодернизма [Електронний ресурс] / Сергей Иванович Серов — Режим доступу: <http://kak.ru/columns/serov/a2812/>.
6. Шаповал Ю. Г. Фотожурналистика: [навч. посіб.] / Ю. Г. Шаповал. — Рівне: Міжнародний економіко-гуманітарний ун-т ім. Степана Дем'янука — 2007. — 76 с.
7. Heller S. Graphic Style: from Victorian to Post Modern / Steven Heller, Seymour Chwast. — New York: Harry N. Abrams, Inc., 1988. — 240 p.
8. Hollis R. Graphic Design. A Concise History / Richard Hollis. — London: Thames & Hudson, 2001. — 224 p.